

XÂY DỰNG VÀ KIẾN TẠO VĂN HÓA HỌC ĐƯỜNG - TỪ NHẬN THỨC ĐẾN HIỆN THỰC

• Phạm Văn Khanh^(*)

Tóm tắt

Kiến tạo văn hóa học đường là cách thức, con đường tạo dựng nên các giá trị văn hóa ở một trường học cụ thể. Mặt khác, thuật ngữ kiến tạo văn hóa học đường còn là một nhận thức, một quan điểm tiếp cận vấn đề văn hóa trong trường học. Do vậy, trong nội dung bài viết này tác giả sẽ trình bày quan điểm và cách thức, con đường kiến tạo văn hóa học đường trong bối cảnh đổi mới giáo dục và trong xu thế hội nhập hiện nay.

Từ khóa: Văn hóa học đường, kiến tạo, kiến tạo văn hóa học đường.

1. Đặt vấn đề

Trong xu thế toàn cầu hóa và hội nhập quốc tế hiện nay, việc giao thoa giữa các nền văn hóa của các dân tộc trên thế giới là điều tất yếu. Do vậy việc quảng bá, giáo dục cho các cộng đồng dân cư đặc biệt là giới trẻ những hiểu biết về sự tương đồng, khác biệt nhau của các nền văn hóa là yêu cầu cần thiết để thực hiện giao tiếp văn minh, ứng xử có văn hóa. Mặt khác, trong quá trình giao lưu, tương tác giữa các nền văn hóa việc giáo dục cho thế hệ trẻ biết giữ gìn, phát huy bản sắc văn hóa của dân tộc mình, nhận biết giá trị văn hóa của dân tộc khác đồng thời biết tiếp thu chọn lọc các tinh hoa, giá trị văn hóa chung của nhân loại để làm giàu cho nền văn hóa dân tộc mình cũng là yêu cầu ngày càng phổ biến trong thời đại ngày nay.

Ở Việt Nam, thực hiện quan điểm, chủ trương đổi mới căn bản, toàn diện giáo dục và đào tạo, việc kiến tạo văn hóa học đường trong các trường học cũng là yêu cầu mang tính thời sự và cấp thiết.

2. Nội dung

2.1. Các khái niệm

2.1.1. Văn hóa học đường

Theo nghĩa gốc văn hóa là cái đẹp. Theo cách nhìn của phương Đông cái đẹp của văn hóa biểu hiện qua nghi lễ, phong cách, ứng xử lịch sự, giao tiếp văn minh, bảo vệ môi trường, sáng tạo nghệ thuật,... Những biểu hiện đó hợp thành một hệ thống chuẩn mực trên cơ sở các giá trị chân, thiện, mỹ được mọi người chấp nhận xem là cái đẹp đó là văn hóa. Vậy, văn hoá là toàn bộ giá trị vật chất và tinh thần do con người sáng tạo ra trong quá trình lịch sử của mình.

Ngày nay, văn hóa được cụ thể hóa trong nhiều lĩnh vực của đời sống xã hội như văn hóa ứng xử, văn hóa doanh nghiệp, văn hóa học đường...

Hiểu một cách giản đơn, văn hóa học đường là trường học có văn hóa; là nơi chốn mà các thành viên của trường thể hiện sự tôn trọng và thực hiện tốt các chuẩn mực xã hội, các giá trị văn hóa trong tất cả các hoạt động của nhà trường và của các thành viên. Một cách sâu xa hơn, có thể hiểu văn hóa học đường là những giá trị, những kinh nghiệm lịch sử của xã hội loài người đã tích lũy trong quá trình xây dựng hệ thống giáo dục và quá trình hình thành nhân cách.

Theo Phạm Minh Hạc thì “Văn hóa học đường là hệ các chuẩn mực, giá trị giúp cán bộ quản lý và nhà trường, thầy cô giáo, các vị phụ huynh và các em học sinh, sinh viên có các cách thức suy nghĩ, tình cảm và hành động tốt đẹp” [2].

Trong thực tế, bất cứ trường học nào khi vừa có quyết định thành lập của cấp có thẩm quyền thì ngay lúc đó nó trở thành là một thực thể văn hóa, một tổ chức văn hóa (văn hóa giáo dục). Vấn đề còn lại là tập thể nhà trường sẽ xây dựng, tôn tạo như thế nào để môi trường văn hóa nhà trường không ngừng phát triển.

2.1.2. Kiến tạo

Theo Từ điển tiếng Việt thì kiến tạo là “xây dựng nên...” [5]. Tuy vậy, kiến tạo không phải là xây dựng vì kiến tạo và xây dựng tuy có điểm tương đồng nhưng có nhiều dị biệt. Điểm tương đồng là kiến tạo và xây dựng đồng nghĩa nhau trên cơ sở chủ thể của kiến tạo và xây dựng đều cùng hướng tới mục tiêu cần đạt. Những điểm khác nhau: Kiến tạo giàu tính sáng tạo hơn xây dựng xét về mặt tác động của chủ thể; Kiến tạo dựa trên mục tiêu là

^(*) Trường Đại học Đồng Tháp.

chính, chương trình, kế hoạch kiến tạo mang tính thích ứng, phù hợp môi trường. Xây dựng dựa trên bản thiết kế có sẵn, định sẵn, chương trình, kế hoạch xây dựng áp dụng theo khuôn mẫu nào đó hoặc mô hình đã có; Kiến tạo mang tính tạo điều kiện, xây dựng mang tính chỉ huy, điều hành.

2.1.3. Kiến tạo văn hóa học đường

Kiến tạo văn hóa học đường là một quá trình dựa trên cơ sở xác lập, khẳng định được mục tiêu văn hóa học đường cần đạt (sứ mệnh, tầm nhìn, hệ giá trị), mỗi trường học sẽ tự mình thiết kế một chương trình (chiến lược, chương trình) để hiện thực hóa mục tiêu này bằng các kế hoạch, bước đi mang tính mềm dẻo, thích ứng và phù hợp với đặc điểm của cơ sở và môi trường. Kiến tạo văn hóa học đường là một quá trình, do vậy việc kiến tạo trong các giai đoạn, thời điểm khác nhau sẽ có những điều kiện khác nhau, môi trường khác nhau thì cách làm cũng cần phải có sự linh hoạt, sáng tạo và cách thức khác nhau.

2.1.4. Các dạng thức của văn hóa học đường

Văn hóa vật thể: Là các giá trị văn hóa được thể hiện qua các vật thể được sắp đặt và hiện diện trong nhà trường từ cổng trường, cây xanh, hoa kiểng, sân chơi, bãi tập, phòng học, nơi chỗ làm việc, nhà vệ sinh... Các vật thể này không phải là văn hóa, nó chỉ là vật mang văn hóa. Văn hóa học đường ẩn chứa trong các vật thể này hoặc trong cách bố trí, trình bày vật thể. Nói cách khác, các vật thể và bố cục các vật thể nói lên điều gì tốt đẹp về tính giáo dục, thẩm mỹ, giá trị thì đó là văn hóa vật thể trong trường học.

Văn hóa phi vật thể: Là các giá trị văn hóa ẩn mình trong các dạng chứa phi vật thể như: Bài hát nền, lịch sử, truyền thống nhà trường; Niềm tin, tinh thần hiếu học, đoàn kết, vượt khó của học sinh, sinh viên; Uy tín, danh dự, vị thế của trường; Những ấn tượng tốt đẹp của cựu giáo chức, cựu học sinh và của cộng đồng về nhà trường, những tấm gương người tốt, việc tốt, con ngoan, trò giỏi tiêu biểu; Những giai thoại, chuyện kể về thành tích, công lao đóng góp của trường cho cộng đồng, địa phương và xã hội... Trường học càng có bề dày lịch sử, càng được chăm lo tôn tạo về văn hóa, phát huy truyền thống thì văn hóa phi vật thể ngày càng to lớn. Trong mỗi trường học, theo bề dày lịch sử, văn hóa phi vật thể có nhiều cơ hội phát huy hơn

là văn hóa vật thể. Ở hai trường học có bề dày lịch sử như nhau nhưng có uy tín, danh dự khác nhau là do văn hóa phi vật thể khác nhau của mỗi trường tạo thành. Do vậy, đối với các trường học có quá trình tồn tại và phát triển lâu đời, việc kiến tạo văn hóa phi vật thể của nhà trường có vai trò ngày càng quan trọng.

Không gian văn hóa: Mỗi trường học dù lớn hay nhỏ đều có một không gian cụ thể. Đó là nơi chốn để nhà trường tổ chức các hoạt động dạy học, giáo dục, sinh hoạt văn hóa. Trong quá trình kiến tạo văn hóa học đường, nhà trường sẽ biến không gian ấy thành không gian văn hóa là nơi thể hiện các giá trị văn hóa học đường.

Thời gian văn hóa: Sau khi được thành lập mỗi nhà trường sẽ có một lịch sử riêng về sự hình thành và phát triển. Thời gian tồn tại, phát triển của nhà trường càng lâu thì lịch sử của nhà trường càng có bề dày. Trong quá trình đó các giá trị văn hóa của nhà trường được tạo dựng nên và được tôn tạo, phát huy sẽ được xâu chuỗi, gắn kết nhau theo chiều sâu thời gian và có tác động làm cho các thành viên trong nhà trường tự hào về truyền thống, có niềm tin trong hiện tại và phấn đấu cho những ước vọng tốt đẹp của tương lai. Đó là thời gian văn hóa trong văn hóa học đường.

2.1.5. Cấu trúc của văn hóa học đường

Cấu trúc nội dung: Xét về nội dung, văn hóa học đường được xem như một cấu trúc có bốn thành phần cơ bản hay là bốn trụ cột bao gồm: văn hóa tổ chức, văn hóa môi trường, văn hóa chất lượng, văn hóa ứng xử. Ngoài ra còn có một số thành phần quan trọng như: văn hóa giao tiếp, văn hóa giao thông, văn hóa công sở... có thể được cơ cấu vào cấu trúc nội dung tùy theo đặc điểm của mỗi trường trong kiến tạo văn hóa học đường. Đó là mô hình cấu trúc văn hóa nhiều trụ cột. Theo đó mỗi trường học có thể có cấu trúc văn hóa 3, 4 hay 5... trụ cột.

Trong cấu trúc bốn trụ cột, từng thành phần cấu trúc ngoài đặc điểm chung, nó còn mang đặc điểm riêng của văn hóa học đường như: Văn hóa tổ chức trong văn hóa học đường là văn hóa tổ chức - học tập. Văn hóa chất lượng là chất lượng giáo dục,... Những điều đó nói lên văn hóa tổ chức và văn hóa chất lượng trong văn hóa học đường khác với văn hóa tổ chức và văn hóa chất lượng trong văn hóa doanh nghiệp. Dĩ nhiên chúng có điểm

chung là văn hoá tổ chức là nhằm tạo dựng nề nếp, kỷ cương; văn hóa chất lượng là nhằm tạo nên chất lượng thật của sản phẩm đầu ra, là trách nhiệm về sản phẩm của mình với khách hàng.

Cấu trúc hình thức: Xét về hình thức, văn hóa học đường được xem như một cấu trúc thể hiện qua các hình thức văn bản có tính thứ tự, có cấp độ từ cao đến thấp gồm có 4 hình thức cơ bản là sứ mệnh, tầm nhìn, chiến lược phát triển và hệ giá trị.

- Sứ mệnh là một đoạn văn ngắn khái quát mục tiêu, nhiệm vụ cơ bản, lâu dài của nhà trường.

- Tầm nhìn là một đoạn văn nêu mục tiêu cần đạt trong hai mươi, ba mươi năm tới.

- Chiến lược phát triển là một văn bản định hướng mục tiêu, nhiệm vụ biện pháp phát triển nhà trường trong mười, mười lăm năm tới.

- Hệ giá trị là các chuẩn mực mang tính giá trị được tập thể nhà trường chấp nhận, đề ra để phấn đấu thực hiện; hệ giá trị gồm có những giá trị chung cốt lõi và các tiêu chuẩn, tiêu chí cụ thể; hệ giá trị hợp thành một hệ thống giá trị cụ thể hóa mục tiêu chung và các trụ cột của văn hóa học đường.

Phần nổi và phần chìm của văn hóa học đường: Mô hình tảng băng trôi thường được dùng để hình tượng hóa, minh họa về kết cấu văn hóa của một tổ chức. Với một tảng băng trôi, phần nổi ở bên trên là phần nhìn thấy, phần chìm ở bên dưới lớn hơn và khó nhìn thấy.

- Phần nổi của văn hóa học đường ở một trường học là những gì được diễn tả hoặc được nhìn thấy như: Sứ mệnh, tầm nhìn, mục tiêu, quy tắc ứng xử; Cảnh quan nhà trường, bố cục không gian, logo, khẩu hiệu, biểu tượng; Đồng phục, nghi thức, các hoạt động của nhà trường... thể hiện các giá trị văn hóa.

- Phần chìm của văn hóa học đường là những gì không nhìn thấy được mà phải qua suy xét, phân tích mới cảm nhận được bao gồm: Kiến thức văn hóa nền; Nhu cầu, cảm xúc, nguyện vọng của cá nhân; Uy tín, danh dự, vị thế của nhà trường; Quyền lực, ảnh hưởng của quyền lực; Sự đồng thuận hay khác biệt của tập thể nhà trường về mục tiêu, chiến lược, hệ giá trị; Cảnh tranh và hợp tác... Nhìn chung phần chìm của văn hóa học đường là nền tảng là cái có thể tạo thêm giá trị gia tăng, độ bền cho phần nổi hoặc làm lu mờ nó.

2.2. Con đường hiện thực hóa

2.2.1. Tác động nhận thức

Để kiến tạo văn hóa học đường, mỗi trường học phải tự mình thiết kế, thi công và thường xuyên bổ sung, hoàn thiện trong quá trình thực hiện. Văn hóa học đường được hiện thực hóa ở mỗi trường học như thế nào là do kết quả hoạt động của các thành viên trong nhà trường. Mỗi thành viên vừa là người tham gia kiến tạo văn hóa học đường, vừa là người hưởng thụ những kết quả do nó mang lại. Tuy vậy, để các thành viên có thể thực hiện được vai trò của mình, nhất thiết phải nhận thức được những vấn đề cơ bản về văn hóa học đường như bản chất, nội dung hình thức, mục tiêu, ý nghĩa nhất là với tập thể giáo viên. Do vậy nhất thiết phải có những tác động nhất định nhằm nâng cao nhận thức cho các thành viên trong nhà trường về văn hóa học đường và kiến tạo văn hóa học đường.

2.2.2. Tạo dựng các cấu trúc

Các cấu trúc văn hóa học đường nhất là cấu trúc hình thức nhất thiết phải là sản phẩm trí tuệ của tập thể nhà trường từ xác lập sứ mệnh, tầm nhìn cho đến xây dựng hệ giá trị.

Cấu trúc nội dung là cái bên trong, cốt lõi của văn hóa học đường là trọng tâm kiến tạo. Nhà trường cần tập trung thiết kế các tiêu chuẩn, tiêu chí theo cấu trúc nội dung sao cho phù hợp, khả thi với điều kiện của nhà trường và mục tiêu cần đạt. Do vậy các tiêu chuẩn, tiêu chí quy tắc ứng xử phải được các thành viên đề xuất, thảo luận dân chủ và đi đến thống nhất không áp đặt, khiên cưỡng.

2.2.3. Xác lập chiến lược, chương trình

Chiến lược, chương trình phát triển môi trường văn hóa trong nhà trường được lồng ghép vào trong chiến lược phát triển nhà trường, thực hiện gắn kết hai quá trình, quá trình phát triển nhà trường và quá trình kiến tạo văn hóa học đường. Điều đó là khả thi, nhiều trường học đã thực hiện được tốt vì hoạt động kiến tạo văn hóa học đường và hoạt động dạy học, hoạt động giáo dục là tương hợp nhau. Cách làm này còn có ưu điểm là không làm nảy sinh thêm nhiều chương trình, nhiều kế hoạch trong nhà trường trong cùng thời điểm, giai đoạn.

2.2.4. Tôn tạo, phát huy truyền thống và lịch sử nhà trường.

Kinh nghiệm lịch sử và truyền thống tốt đẹp

của mỗi nhà trường là văn hóa phi vật thể. Những giá trị có được từ lịch sử, truyền thống nhà trường cần được đúc kết và không ngừng được quan tâm tôn tạo, phát huy. Những giá trị đó gắn kết, sâu chuỗi lại với nhau, nó là thời gian văn hóa trong nhà trường, của nhà trường. Một trong những cách thiết thực để giáo dục truyền thống cho học sinh, sinh viên hiện nay là giúp họ có ý thức và tích cực trong tôn tạo, phát huy truyền thống của nhà trường, góp phần kiến tạo văn hóa học đường.

2.2.5. Thiết lập các biểu tượng

Mỗi trường học cần có những biểu tượng riêng cho mình mang tính đặc trưng, tiêu biểu, có ý nghĩa, giá trị và được thể hiện dưới dạng văn hóa vật thể, phi vật thể. Trong quá trình kiến tạo văn hóa học đường mỗi nhà trường nhất thiết cần phải có logo, bài hát nền, các biểu trưng khác như bia ghi sứ mệnh nhà trường, các mốc lịch sử quan

trọng, truyền thống của nhà trường,...

3. Kết luận

Tóm lại, xây dựng và kiến tạo văn hóa học đường là những cách tiếp cận về vấn đề văn hóa trong nhà trường đi từ nhận thức đến hiện thực hóa. Kiến tạo văn hóa học đường và xây dựng văn hóa học đường có cùng mục tiêu cần đạt nhưng có nhiều khác biệt cơ bản về con đường, cách thức thực hiện. Trong thực tế, cách tiếp cận “kiến tạo văn hóa học đường” có nhiều ưu thế để hiện thực hóa văn hóa học đường nhất là trong bối cảnh đổi mới giáo dục và thực hiện xã hội hóa, dân chủ hóa trường học hiện nay.

Tuy vậy, trong triển khai, thực hiện, kiến tạo văn hóa học đường cần được xem xét đó là quá trình liên tục không gián đoạn, không sao chép giản đơn và luôn có sự sáng tạo trước những biến đổi của môi trường, điều kiện chung quanh./.

Tài liệu tham khảo

- [1]. Bộ Giáo dục và Đào tạo (2017), Công văn số 282/BGDĐT-CTHSSV ngày 25/01/2017 của Bộ Giáo dục và Đào tạo về việc đẩy mạnh xây dựng môi trường văn hóa trong trường học.
- [2]. Phạm Minh Hạc (2016), *Giáo dục giá trị, xây dựng văn hóa học đường*, <http://sgddt.tiengiang.gov.vn>
- [3]. Phạm Văn Khanh (2016), *Văn hóa học đường – Bản chất, nội dung, mô hình và biện pháp xây dựng*, <http://sgddt.tiengiang.gov.vn>.
- [4]. Phan Ngọc (2002), *Bản sắc văn hóa*, NXB Khoa học xã hội, Hà Nội.
- [5]. Trung tâm từ điển tiếng Việt (1994), *Từ điển Tiếng Việt*, NXB Khoa học xã hội, Hà Nội.

BUILDING AND CREATING SCHOOL CULTURE - FROM PERSPECTIVE TO PRACTICE

Summary

Creating school culture is the method to establish cultural values at a specific school. However, creating school culture is a certain perspective, an approach to cultural issues in schools. Therefore, this article addresses the perspective and methods to create school culture in the current context of educational innovation and integration.

Keywords: School culture, creating, creating school culture.

Ngày nhận bài: 03/01/2019; Ngày nhận lại: 12/02/2019; Ngày duyệt đăng: 20/2/2019.